

İSLAM KELAMINDA RÜ'YETULLAH VE İBN ARABİ'NİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Hüdaverdi ADAM

KELAMCILARA GÖRE RÜ'YETULLAH

"Mü'minler tarafından Allah'ın görülmesi" demek olan "Rü'yet" konusu, Kelâmcılar arasında tartışılan meselelerden biri olmuştur. Bu mevzuda Mu'tezile, Hâricîler ve Mürcie Nass'ları te'vîl etmek suretiyle Allah-u Teâlâ'nın ahirette mü'minler tarafından görülebileceği inancına karşı çıkarken; Ehl-i Sünnet, görülmesinin cevâz ve imkânını kabul etmiştir.

"Rü'yet"i kabul eden Ehl-i Sünnet'in de, reddeden Mu'tezile, Hâricîler ve Mürcie'nin de görüşlerini ispatta ortaya sürdükleri deliller aynıdır. Bu konuda hadisleri "red", âyetleri ise "te'vîl" eden Mu'tezile; iddiâlarını ispatta nakilden ziyâde akla, naklî delilden ziyâde aklî delile değer vermiştir.

Mu'tezile'nin "Rü'yet"i reddedişinin temel sebebi, bu konudaki âyet-i kerîmeleri te'vil etmeleridir. Onlar aslında bu iddiâlarında yalnız değillerdir. Hâricîler ile Mürcie'den bazıları da onlara katılmıştır.

Rü'yetin imkânını kabul eden Ehl-i Sünnet kelâmcıları âyetlerin zâhir mânâlarına istinad ederken, Mu'tezile aynı âyetleri te'vil ederek, rü'yetin imkânsızlığına inanmıştır.

Ehl-i Sünnet, Rü'yet'in imkânına; "*Mûsâ (a.s.) tayin ettiğimiz zaman için gelip de, Rabbi onunla konuştuğu zaman, 'Rabbim! Bana kendini göster. Sana bakayım' dedi. Allah da ona 'Beni göremeyeceksin. Fakat şu dağa bak, eğer yerinde durursa beni görürsün' buyurdu. Rabbi dağa tecelli edince, onu parça parça etti. Mûsâ da baygın düştü, kendine geldiği zaman, 'Ya Rabbi, Seni tenzih ederim, Sana tevbe ederim, ben inananların ilkiyim' dedi.*" âyetini delil olarak gösterir.

Ehl-i Sünnete göre Hz. Mûsâ (a.s.)'nın açık bir şekilde Rabbini görmek isteyerek "*Rabbim bana kendini göster, Sana bakayım*" demesi, Allah-u Teâlânın görülebileceğine delâlet eder. Eğer bu mümkün olmasaydı, Hz. Mûsâ, mümkün olmayan ve Allah-u Teâlâ için câiz olmayan bir şeyi istemek durumunda olurdu. Halbuki bunun bir Peygamber için düşünülmesi doğru değildir. Kaldı ki Peygamberler, bu tür hatalı davranışlarından dolayı itâb edilirken, Hz. Mûsâ (a.s.) için bu isteğinden dolayı bir itâb da söz konusu değildir. Bundan da Allah'ın (c.c.) görülmesinin mümkün olduğu anlaşılmış olur .

Burada Cenâb-ı Hakk'ın "*Beni göremeyeceksin!*" buyurması, "*Bu halinle, bu yaratılışınla beni göremezsin.*" anlamındadır. Yani "*Dağ bile, bu azametiyle beni görmeye tahammül edemez*" demektir.

Bundan anlaşılması gereken husus; Allah'ın (c.c.) görülemez olması değil, gözün O'nu bu durumuyla burada göremeyecek durumda bulunmasıdır. Bundan dolayı Ehl-i Sünnet bu âyet-i kerîmeyi Allah'ın görülmesinin imkânına dâir en önemli bir delil olarak değerlendirmiştir. Zira, âyet-i kerîmede, "*Beni göremeyeceksin!*" buyurulması, o an için beni göremeyeceksin, demektir. Ahirette görülebileceğine dâir bir nefy, söz konusu değildir. Zira "*Len*" edatının daimi bir "*nefy*" ifade ettiği söylenemez.

Nitekim kafirler hakkında Kur'an-ı Kerim de "Onlar ölümü asla temenni etmezler" buyurulmuştur. Halbuki onlar ahirette ölümü temenni edeceklerdir. Onlar şöyle çağrışırlar: Ey Malik, rabbin bizi öldürsün, azaptan kurtulalım. O da siz azap içinde olacaksınız,der."

Mu'tezile ise aynı âyeti Cenâb-ı Hakk'ın görülemeyeceğine delil olarak gösterir. Bu ayetle Cenâb-ı Hakk, Hz. Mûsâ'nın kendisini görmesinin imkansız olduğunu bildirmiş, bunu da vukû mümkün olmayan birşeye (dağın yerinde durmasına) talik ederek, "*teb'îd*" yolu ile ifade etmiştir. Yani; Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Rabbini görmesi, (Cenâb-ı Hakk'ın tecellisinden sonra) dağın yerinde durması gibi imkânsızdır.

Mu'tezile imamlarından Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (öl: 235/850) ile Ebu Ali el-Cübbâî'ye (öl: 303/915) göre, bu âyet gözle görme isteğine delâlet etmez. Burada kasdolunan, zuhûr ettiği zaman zarûrî olarak Cenâb-ı Hakk'ı bilebileceğimiz âyet ve işâretlerdir. Zira, Allah üzerine câiz olmadığını bildiği halde Hz. Mûsâ'nın Rü'yet talebinde bulunması doğru değildir. O'nun bu alâmet isteğine dağın parçalanması delâlet eder.

Olaya daha farklı bir açıdan bakan Mu'tezile imamlarından Ebu Ali el-Cübbâî (öl: 303/915) ve oğlu Ebû Hâşim el-Cübbâî (öl: 321/921) ise Hz. Musa'nın rü'yeti kendisi için değil, kavmi için talep ettiğini ileri sürerler. Zira, kavmi O'nu sıkıştırarak "*Yâ Mûsâ, apaçık bir surette Allah'ı görmedikçe asla sana inanmayacağız*", "*Allah'ı bize apaçık bir şekilde göster*" diyorlardı. Hz. Mûsâ'da (a.s.) bunlardan 70 kişiyi yanına alarak dağa gelmiş ve onların isteklerine tercüman olarak Allah'ı görme arzusunu dile getirmiştir. Fakat Allah kendi görülmesini dağın istikrarı şartına bağlamış; dağa tecellî edince dağ parça parça olduğu için de onlar O'nu görememişlerdir. Bundan da Allah'ın görülemeyeceği anlaşılmaktadır.

Mu'tezile'nin bu şekilde tevil ettiği âyet-i kerîme'nin zâhirine göre hükmeden Ehl-i Sünnet ise, açık bir şekilde âyet-i kerîmenin Rü'yet'e delil olduğunu kabul etmiştir. Çünkü eğer Allah-u Teâlâ Rü'yet'in imkânsız olduğunu beyân buyurmayı dileseydi bunu vukû imkansız olan bir şeye ta'lik ederdi. Halbuki dağın yerinde durması vukû imkânsız olan bir şey değildir. O'nun Rü'yeti vukû câiz ve mümkün bir şeye bağlamasından, O'nun gözle görülmesinin mümkün olduğu anlaşılır.

Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (öl: 235/850) ve Ebû Ali el-Cübbâî'nin (öl: 303/915) "*Rü'yet talebinden kasıt, bir alâmet istemedir*" şeklindeki tevillerini de reddeden Ehl-i Sünnet kendisine âsâ, yed-i beyzâ ve tûfan gibi çeşitli âyetler verilen Hz. Mûsâ'nın bütün bunlardan sonra, yeni bir âyet istemesinin kabul edilebilir olmadığı görüşündedir. Ötesinde bunun bir peygambere yakışmayacağı kanaatindedirler. Dolayısıyla onların bu tevili bâtıl ve fâsiddir.

Ebû Ali el-Cübbâî (öl: 303/915) ile oğlu Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin (öl: 321/921) Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Rü'yet'i kendisi için değil kavmi için istediği iddiasını da kabul etmeyen Ehl-i Sünnet, "*Eğer Allah'ın görülmesi imkânsız bir şey olsaydı o, kavminin bu isteğini reddederdi ve onları kesin delillerle iknâya gayret ederdi*" görüşündedir.

Allah'ın görülmesinin câiz ve mümkün oluşuna dair Ehl-i Sünnet âlimlerinin getirdiği ikinci delil, "*Gözler onu idrâk etmez. Fakat O, bütün gözleri idrâk eder.*" mealindeki âyet-i kerîmedir.

Çünkü eğer Allah görülmeyecek olsaydı ayette belirtilen idrakin olumsuzluğu için herhangi bir hikmet olmazdı ve anlamı kalmazdı

Ayet-i kerimeye göre Allah (c.c.) görülebilir, görülmesi câizdir. Fakat Allah, gözleri kendisini görmekten âciz bırakmış, görme şartlarını var etmemiştir. Fakat dilediği anda onları âcizlikten kurtarabilir veya görme imkân ve kudreti verebilir. Bu ise âhirette olacaktır ve mü'minler orada Allah'ı göreceklerdir.

Ehl-i Sünnet âyet-i kerîmede geçen "*idrâk*"i "*Rü'yet*"ten farklı kabul etmiştir. Allah (c.c.), âyet-i kerîmede "*idrâk*"i menetmiştir, "*rü'yet*"i değil. Zira; idrâk bir şeyin hudûduna vâkıf olmak demektir. Bundan dolayı gölge görülür ama yalnızca güneş ile idrak olunabilir. Güneş gidince görülebilse bile, idrâk olunamaz. Bundan dolayı

bir şey hudûdu olmadan görülse bile, idrâki mümkün olmaz. Çünkü, idrâki ancak "*hudûd*" ile hasıl olur. Bu tarif ışığında "*idrak*", "*mahdûd*" olan yani hudûdu ve nihayeti olan bir şeyi ihâta etmek anlamına gelir.

Bu bilgiler ışığında âyette geçen "*idrâk*" kelimesine "*görmek*" anlamını vermek mümkün görünmemektedir. Öyleyse âyette "*idrâk*"in anlamı "*bir şeyin hakikatını ihâta etmek*"tir. Buna göre âyet "*Gözler, Allah-u Teâlâ'nın hakikatını ihâta edemezler*" anlamındadır.

Bu âyet-i kerîme "*Rü'yet*"i reddeden Mu'tezile'nin en önemli delilidir. Onlar ayette geçen "*idrâk*" kelimesine "*Rü'yet*" anlamını vererek, ayetin rü'yeti, nefyettiğini ileri sürmüşlerdir.

Mu'tezile'ye göre Allah (c.c.), gözlerin kendisini idrâk etmemesiyle iftihar etmektedir ve bu görülmeme keyfiyeti Zâtına taalluk eden bir hâl sebebiyledir. Bundan dolayı O'nun görülmesinin mümkün olduğunu söylemek O'nda noksan bir sıfat ihdâs etmek olur. Allah ise her türlü noksanlıktan münezzehtir.

Görüleceği üzere burada ihtilâf "*idrâk*" kelimesine yüklenen mânâdan kaynaklanmaktadır. Zira, Ehl-i Sünnet, "*idrâk*"e "*ihâta*" manasını vererek O'nun "*ihâta*" edilemeyeceğini ama görülebileceğini ileri sürerken, "*idrâk*"e "*rü'yet*" manasını veren Mu'tezile ise görülemeyeceğini kabul etmektedir.

Mu'tezile'den bazıları âyet-i kerîmedeki "*idrâk*"e, ilim mânâsını vererek, âyet-i kerîmenin Allah-u Teâlâ'nın bütün gözleri bildiği anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bu te'vîli doğru bulmayan Abdülkâhir el-Bağdâdî (öl: 429/1134); o durumda, "***Gözler O'nu idrâk etmez.***" mealindeki âyet-i kerîmenin "*Gözler O'nu bilmez*" anlamında te'vîl edilmesi gerekeceğini, bunun da Mu'tezile'ye göre Allah'ın mâlum olmadığı neticesini doğuracağını belirtir.

Ehl-i Sünnet imamlarının "*Allah'ın görülebileceği*" husûsunda istinâd ettikleri üçüncü delil: "***O gün Rab'larına bakıp parıldayan yüzler vardır.***" meâlindeki âyet-i kerîmedir. Ehl-i Sünnet'e göre, o gün mü'minlerin neşe içinde bulunmaları, yüzlerinin parıldaması, mükâfâtların en ulvîsi olarak Rab'larını görmelerinden dolayıdır.

Prensip olarak Allah-u Teâlâ'nın hem dünyada hem de âhirette görülemeyeceğine inanan Mu'tezile, diğer âyet-i kerîmeleri olduğu gibi bunu da te'vîl etmişlerdir.

"*Nazar*"a "*bakma*"; "*rü'yet*"e ise "*görme*" mânâsını veren Mu'tezile'ye göre bakma ile görme birbirinden ayrı şeylerdir. Nazar, yani bakma, rü'yet yani görme için bir mukaddimedir. Ancak Allah-u Teâlâ'ya bakılması mümkün değildir. Zira gözün, görülmesi istenen şeye doğru çevrilebilmesi, yani bakılabilmesi için o şeyin mutlaka belirli bir yön veya belirli bir mahalde bulunması gerekir. Halbûki Allah-u Teâlâ için bir yön veya mahal isnâdı câiz değildir. Dolayısıyla burada "*Nazar*"ın başka bir anlamı olmalıdır.

Mu'tezile'ye göre, burada "*Nazar*"dan maksad "*intizâr*"dır. Ayet-i kerîmede geçen "*Vücûh*"dan maksad ise yüz değil, insanlardır. Buna göre âyet-i kerîme "***Kıyamet günü insanların Rab'larının sevabını intizâr ettiklerini***" ifade etmektedir.

Ehl-i Sünnet'e göre "*Nazar*" ile "*Rü'yet*" arasında herhangi bir fark yoktur. Mu'tezile'nin te'vîli uzak bir tevildir ve asıl manayı saptırmaktadır. Zira; Cennet, sıkıntıyı mûcib olan bir intizâr yeri değildir. Halbuki "Nazara" fiili "İla" harf-i cer'i ile birlikte kullanıldığında "Rü'yet"; "İla" harf-i cer'i olmadan kullanıldığında "İntizar" manasına gelir.

Ehl-i Sünnet'in rü'yetin imkân ve cevâzına dair serdettiği dördüncü delil "***İyi davrananlar için güzel bir karşılık "Cennet ve nimetleri" ve bir de ziyade vardır.***" anlamındaki âyet-i kerîmedir. Ehl-i Sünnet âyette geçen

"ziyâde" kelimesini "Allah'ı görme" şeklinde tefsir etmiştir. Onlar bu tefsiri Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) rivâyet edilen bazı sahîh hadîs-i şeriflerle, sahâbî görüşlerine dayandırmışlar ve Allah-u Teâlâ'nın âhirette gözle görüleceğini ispata çalışmışlardır.

Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) rivayet edilen hadîs-i şeriflere "*âhâd*" oldukları; sahâbîden gelen rivayetlere de muhtelif rivayetler bulunduğu gerekçesiyle itibar etmeyen Mu'tezile, âyetin bu şekilde tefsiriyle teşbihi Allah'a mekan olması iddiâsıyla itibar etmemiştir.

Ayetteki "*ziyâde*"yi "*Mü'minler tarafından kazanılan sevabın fazlası*" olarak yorumlayan Mu'tezile'ye göre "*ziyâde*", üzerine ilâve olunan şey cinsindedir. Rü'yet ise, Cennet nimetleri cinsinden değildir.

Ehl-i Sünnet'in görüşlerini ispatta ileri sürdükleri başka bir delil ise "***Hayır, onlar (hesap gününü yalanlayanlar) o gün Rab'larından "mahcûb" kalırlar.***" âyet-i kerîmesidir. Ehl-i Sünnet'e göre âyette geçen "*Hicâb*" kelimesi "*örtmek ve menetmek*" manalarına gelir. Hesap gününü inkâr edenleri tehdid için zikrolunmuştur. Bu bakımdan kâfirler, âhirette Rab'lerini görmekten menolunacaklar ama, mü'minler O'nu göreceklardır.

Mu'tezile, Ehl-i Sünnet'in bu te'vîlinin cisimler için söz konusu olabileceğini belirterek, böyle bir görüşün teşbih'e yol açacağını savunur ve Allah-u Teâlâ'nın görülemeyeceğini iddiâ eder. Mu'tezile imamlarının ileri gelenlerinden biri olan Ebû Ali el-Cübbâî'ye (öl: 303/915) göre, "*Mahcûb*" kelimesi "*men*" mânâsındadır. Buna göre âyet, "*Onların Allah'ın rahmetinden men olunacaklarını*" ifâde etmektedir.

Allah'ın görülmesinin imkânına dair yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerîmelerin zâhirî mânâlarına istinâd eden Ehl-i Sünnet'e göre, mevcûd olan her şeyin görülmesi mümkündür. Allah-u Teâlâ da mevcûd olduğuna göre, görülmesi mümkün ve caizdir. Fakat keyfiyeti bizce meçhuldür, "*bilâkeyf*"tir. Yani Allâh-u Teâlâ oturup kalkmakla, dayanıp yatmakla, ayrılıp birleşmekle, önde veya arkada, sağda veya solda, uzun veya kısa, hareketli veya hareketsiz olmakla vasıflanmaksızın görülür.

Ehl-i Sünnet yukarıda zikredilen nasslara göre mü'minlerin Allah'ı âhirette göreceklarını kabul eder. Kâfirler ise O'nu âhirette de göremezler. Bu konuda Ehl-i Sünnet'in Eş'arî ve Mâturîdî ekolü arasında tam bir fikir birliği vardır.

Hemen belirtmek lazım gelir ki, Mâturîdî ve Eş'arîler, Allah'ın âhirette görülebileceği mevzuunda aynı kanaati paylaşırlarken, Rü'yetin dünyada cevâzı husûsunda ayrılırlar. Kelamcıların çoğunluğuna göre bu mümkün fakat vaki değildir. Bazı Eş'arîlere göre Rasûlullah baş gözü ile rabbini görmüştür.

Mâturîdîler'e göre akıl, rü'yetin cevâzına dair bir delil getirmeye muktedir değildir. Rü'yet-i İlâhiyeye mevcûd Nass'lar doğrultusunda tefsir etmeksizin inanılmalıdır. Halbuki Eş'arîler, Rü'yet-i İlâhî husûsunda aklî deliller serdederler. Eş'arîlerin bu konudaki delillerine "*Vücûd Delili*" adı verilir. Buna göre Şâhiddeki (dış alemdeki) mer'iyâtın (gözle görülen şeylerin) görülmesi onların mevcûd olmaları sebebiyledir. Allah da mevcûd olduğuna göre görülmesi mümkündür. Allah'ın var olması rü'yetinin cevâzı için yeterlidir.

Eş'arî mezhebinin bu delilini, Ebu'l-Muîn en-Nesefî (öl: 508/1115) "*Tabstratu'l-Edille*"sinde Ali İbn Muhammed el-Pezdevî (öl: 493/1100) "*Keşfu'l-Esrâr*"ında, Nûreddin es-Sâbûnî (öl: 580/1184) "*el-Bidâye Mine'l-Kifâye fi'l-Hidâye fi Usûli'd-Dîn*" isimli eserlerinde teyid etmişlerdir. Vücûd deliline itiraz eden Fahrüddîn er-Râzî (öl: 606/1210) kendisi Eş'arî mezhebine taraftar olmakla birlikte, bu konuda Mâturîdî mezhebinin görüşlerini savunmuştur.

Mu'tezile, Cehmiye ve genelde bunlara tabi olan Hâricîler ve İmâmiye, Allah'ın görülmesi hususunu, âyet ve hadisleri kendi anlayışlarına uygun şekilde te'vîl ederek, aklî delillerle red etme yolunu seçerken, Mücessime Allah'ın hem dünyada hem de ahirette görüleceğini kabul eder. Mürcie ise Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu gibi Allah'ın ahirette görüleceği fakat dünyada görülmesinin mümkün olmayacağı kanaatindedir.

Allah'ın görülmesini reddedenlerin ayet ve hadisleri kendi anlayışlarına uygun şekilde te'vîl ederek, akli delillerle reddetmesi "*Rü'yet*"i kabul edenleri aynı şekilde kendilerini savunmaya ve görüşlerini açıklamaya sevk etmiştir.

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (öl: 324/936) bu sâikle, naklî deliller yanında aklî delilleri de istihdâm etme lüzûmunu duymuştur. Onun bu mevzûda serdettiği ikinci delil şöyledir: "*Allah (c.c.) eşyayı görür. Eşyayı gördüğüne göre kendisini de görür. Zira kendisini göremeyen, eşyayı da göremez. Bu, kendisini (nefsini) bilmeyenin hiç bir şey bilmemesi gibidir. Allah eşyayı bildiği gibi (nefsini) kendini de bilir.*

Bunun gibi, kendini görmeyen eşyayı da görmez. Allah kendisini gördüğüne göre, bizim O'nu görmemiz de câizdir. Allahın gözlerle görülmesinin câiz olmadığını kabul etme, Allahın görmesinin (râî), bilmesinin (âlim) ve her şeye muktedir olmasının (kâdir) câiz olmaması demektir. Bundan dolayı Alim, Kâdir ve Râî(gören)'nin görülmesi câizdir."

İmam Eş'arî'ye göre ancak ma'dûm olan şeylerin görülmesi câiz değildir. Halbuki Allah (c.c.) mevcûd ve sâbittir. Öyleyse, bize kendini göstermesi imkânsız bir şey değildir.

Rü'yet-i İlâhî konusundaki âyetleri kendi görüşlerine uygun olarak te'vîl eden Mu'tezile bu mevzûda zikredilen ve hepsi bir araya getirildiği zaman tevâtür derecesine ulaşan hadis-i şerifleri de delil olarak kabul etmez.

Rü'yet konusunda vârid olan hadîs-i şeriflerin sayısı yirmiden fazladır ve bunların çoğu da sahihtir.

Ehl-i Sünnet âhâd haberleri delil olarak kabul edip onlarla amel ederken Mu'tezile ve Hâricîler, haber-i vâhidle amel etmenin gerekli olmadığını söylemişlerdir.

Bundan ötürü Mu'tezile, kütüb-i sittede yer alan bu hadisleri nazar-ı itibara almamıştır. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi onlara göre bu hadisler âhâd haberlerdir ve Usûl-u Dine ait meselelerde âhâd haber ile amel edilmez. Kaldıkları onlara göre, Hadis'lerden pek çoğu birbirine muâırızdır. Bundan dolayı da aklın ve kitâb'ın (Kur'ân'ın) delâlet ettiği haberler tercih edilmelidir. Akıl ve kitap ise, Rü'yetin mümkün ve câiz olmadığına delâlet eder.

Sahâbenin, tâbînin ve bütünüyle Ehl-i Sünnet ulemâsının üzerinde icmâ ettiği bu meselede Mu'tezile aklını hakem yaparak Kur'ân âyetlerini de akla uydurarak onu inkâra gitmiş; bu konuda olan sahih hadisleri de âhâd hadisler olduğu iddiâsıyla delil olarak görmemiştir.

Rü'yetin âhirette vukû bulacağı hususunu bir prensip olarak kabul eden âlimler, Cenâb-ı Hakk'ın dünyada Efendimiz (s.a.v.) tarafından görülmesi husûsunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları bunu kabul ederken, bazıları da şiddetle reddetmiştir.

Esasen, Halef ve Selef âlimleri Peygamber Efendimiz (s.a.v.) dışında hiç kimsenin dünyada, dünya gözü ile Allah'ı görmediği husûsunda hemfikirdirler. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ölünceye kadar kimsenin Allah'ı göremeyeceğini haber vermiştir.

İbn Teymiye'ye (öl: 728/1328) göre, Allah-u Teâlâ'yı dünyada gördüğünü iddia eden kimse bid'atçıdır, dalâlettedir, Kitap, Sünnet ve İcma-ı Ümmet'e muhâlefet etmektedir.

Sahâbe, tâbiîn ve Halef'den kalabalık bir topluluk Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) dünyada Allah'ı gördüğü kanaatindedir. Tercümânu'l-Kur'ân olarak bilinen İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Urve b. Zübeyr, Hasan el-Basrî, İkrime, Zührî, Ahmed İbn Hanbel gibi pek çok kişi Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Allah'ı gördüğünü kabul etmiş ve görüşlerini "**Gördüğünü kalbi yalanlamadı.**" ve "**Sana gösterdiğimiz o görüntüleri, ancak insanları denemek için meydana getirdik.**" meâlindeki âyet-i kerîmelere dayandırmışlardır.

Hiz. Aişe Validemiz'in de içinde bulunduğu, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre ve Ebû Zerr gibi bir grup sahâbî ve tâbiîne göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Allah'ı görmemiştir. Dârimî, Mi'rac gecesinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Allah'ı (c.c.) görmediği hususunda sahabenin icmâ ettiğini kaydeder. Bu grupta yer alanlar ise görüşlerini "**Gözlerin O'nu idrak edemeyeceği**" hükmüne binâ ederler.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Allah'ı (c.c.) görmediği husûsunu şiddetle müdâfaa edenlerin başında yer alan Hiz. Aişe Validemiz'e göre Efendimiz (s.a.v.) Mi'racda sadece aslî suretinde Cibril'i (a.s.) görmüştür. Ebû Hureyre'nin rivayetinde ise Efendimiz (s.a.v.) Cibril'i (a.s.) 600 kanadıyla müşahede etmiştir.

Ebû Zerr'den gelen rivayette ise Ebû Zerr Efendimiz'e (s.a.v.) Allah'ı (c.c.) görüp-görmediğini sorunca O (s.a.v.), "**O (c.c.) bir nurdur, O'nu nasıl göreyim.**" diye cevap vermiştir. Bir başka rivayette ise Peygamberimiz (s.a.v.) "**Bir Nur gördüğünü**" ifade buyurmuşlardır.

Meseleye farklı bir açıdan bakan İbn Huzeyme ise, Efendimiz'in Allah'ı gözüyle değil kalbiyle gördüğünü ileri sürer.

İBN ARABİ'YE GÖRE RÜ'YETULLAH

Buraya kadar olan kısımda Rü'yetullah'ı reddeden Mu'tezile ile kabul eden Ehl-i Sünnet'in görüşlerine yer verdik. Şimdi de Tasavvuf dünyasının önde gelenlerinden *İbn Arabî*'nin bu konudaki düşüncelerini ele alacağız.

Hiz. Mûsâ'nın "**Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım.**" demesine karşılık Cenâb-ı Hakk'ın cevabı "**Sen beni göremeyeceksin.**" şeklinde olmuştur. Diğer âyet-i kerîme ise daha açık ve kesin bir şekilde mahlûkâtın, yaratıkların Allah'ı görmesinin imkansızlığını anlatır. "**Gözler onu görmez. O (ise) bütün gözleri görür.**"

Oldukça açık olmalarına rağmen bu âyetler islâm toplumunda uzun zamandan beri tartışılan konuların başında yer almaktadır. Hiz Mûsâ'ya (a.s.) söylenen "**Göremeyeceksin.**" hitâbı bir çok tefsire de konu olmuştur.

Yukarıdaki âyet-i kerîmenin devamında Cenâb-ı Hakk Hiz Mûsâ'ya "**Ama dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de beni göreceksin.**" buyurdu. Rabb'i dağa tecelli edince dağ yerle bir oldu ve Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca "**Ya Rabbi Münezzehsin. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim**" dedi şeklinde mesele açıklığa kavuşturulmaktadır. Dağı toprağa dönüştüren Sînâ'daki bu tecellî Taberî'ye göre, yaratıkların Allah'ı görmeye dayanmalarının imkânsız olduğunu gösterir. Hiz Mûsâ'nın bu isteğinden dolayı "**Tevbe etmesi ise böyle bir isteğin haddi aşma ve kabul edilemez olduğunun**" işâretidir.

Kurtubî âyet-i kerîmedeki "**Göremeyeceksin.**" hitâbını ve hükmünü bazı âlimlerin daha farklı değerlendirerek farklı bir hükme vardıklarını; onlara göre, âyetteki mânânın "**Beni bu dünya'da göremeyeceksin.**" demek

olduğunu belirttikten sonra; bazı âlimlerin ise -ki bunların arasında Kâdî İyâz da vardır- Hz Mûsâ'nın Allah'ı gördüğünü ve bundan dolayı bayıldığını kabul ettiklerini kaydeder.

"Gözler onu göremez, ihâta edemez." âyet-i kerîmesini tefsir ederken Kurtubî, gözlerin onu görebileceği hükmüne varanlara meylederek bu görüşü müdafaa edenlerin delillerini detaylarıyla ortaya koyar. *"Sıradan insanlar Allah'ı göremezler. Ama Allah (c.c.) Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi kendisini görebilecek bazı kişiler yaratır."* diyen Kurtubî, *"Eğer görmenin imkânsız olduğu kesin olsa, Hz. Mûsâ bir peygamber olarak Allah'dan abes bir şey talebinde bulunmaz."* şeklinde kanaatini açıklar.

Kurtubî, Peygamber Efendimiz'le (s.a.v.) ilgili olarak bir yönden Hz Aişe (r.a.)'nin diğer yandan da Ebû Hureyre ve İbn Abbas'ın rivayetlerini değerlendirdikten sonra Ebû Hureyre ve İbn Abbas'ın yanlarında yer alır. Ona göre Peygamber Efendimiz'in Allah'ı gördüğü kesindir. Bunda bir problem yoktur. Problem "Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Allah'ı görüp görmediği değil, O'nu nasıl gördüğü husûsudur. O'nu *"basar"* yani dünya gözü ile mi yoksa *"bi ayni kalbihî"* yani kalp gözüyle mi gördüğü meselesidir.

İbn Arabî (öl: 638/1240) ile aynı asırda yaşamış olan Fahrüddin er-Râzî (öl: 606/1210) Hz. Mûsâ'nın Allah'ı gördüğünü reddeder. Fakat *"basîret'le"*, yani *"kalb gözüyle"* görmenin imkânını (mümkün olduğunu) prensib olarak kabul eder.

Kelâmcılara gelince daha önce de belirttiğimiz gibi onlar -Mu'tezile'nin düşüncesi bir kenara bırakılacak olursa- bu konuda kapıyı açık bırakırlar. Ehl-i Sünnet'e göre bu mümkündür. Fakat âhirette vukû bulacaktır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbimiz ***"O gün bir takım yüzler Rab'lerine bakıp parlayacaktır."*** buyurmaktadır.

Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v) gökteki dolunayı gördüğümüz gibi Cenâb-ı Hakkı göreceğimizi beyân buyurmuşlardır.

"Gözlerin onu göremeyeceğini" belirten âyet-i kerîme, hiç bir iddiâ'nın isbatı olarak değerlendirilemez. Zira âyet-i kerîme bu dünyadaki alelâde kişiler içindir, Allah'ın insanlar içinden çekip çıkardığı has kulları için değildir.

Hz. Aişe'nin ifâde ettiği *"Miraç'ta Efendimiz'in kesin olarak Allah'ı görmediği"* iddiası, İbn Abbas'ın *"Kalp gözü ile gördü"* şeklinde ki ifâdeleriyle bir tartışma konusunu ortaya koymaktadır. Ancak ***"Muhammed'in gözünün gördüğünü kalbi yalanlamadı. Ey inkâr edenler O'nun gördüğü hakkında onunla tartışır mısınız?"*** âyetleri ile; Peygamber Efendimiz'in bazı dualarında Hz. Mûsâ (a.s.)'nin isteğine benzer bir şekilde *"Vechi'ne, zâtına bakma lezzeti istiyorum."* diye dua etmesi, Allah'ın görülebilir olduğunun delili olarak düşünülebilir.

İbn Arabî'den önceki tasavvuf erbâbına bakılacak olursa, bu konuda birbirinden oldukça farklı yorumlarla karşılaşmak mümkündür. Bilindiği gibi tasavvuf erbâbı bu konuda kitablardan çok mânevî ve ruhânî tecrübelerine (keşf) dayanırlar.

9. asırda yaşayan Sehl et-Tüsterî'ye (öl: 283/896) göre Allah'ı görme Cennet'e girenlere mahsustur. (*"Küşûfü'l-İyân fi'l âhira"*). Fakat evliyâullah daha dünyada iken kalp üzerindeki örtüyü kaldırmadan faydalanırlar *"Küşûfü'l-Kalp fi'd dünyâ"*.

Hucvîrî (öl: 466/1073) ise *"Keşfü'l-Mahcûb"*unda Zünnûn el Mısırî, Cüneyd el-Bağdâdî (öl: 297/909) ve Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye (Bayezid-i Bistâmî; öl: 261/874) dayanarak, Cenâb-ı Hakk'ın bu dünyada müşâhede

edilebileceğini ve bu müşâhede'nin âhiretteki müşâhedeye benzediğini kaydeder. Mükâşefe ve Müşâhede tabirleri de bu sebeple "*Tasavvuf Istılahları*" arasına girmiştir.

İbn Arabî'ye gelmeden önce, burada Tasavvuf Ehli'nden bazılarının eserlerine de mürâcaat etmemiz gerekecektir.

Meşhur risâlesinde Kuşeyrî (öl: 465/1072), Allah'ı bilmek için "*Muhâdara*", "*Mükâşefe*" ve "*Müşâhede*"den ibaret olan üç aşama olduğunu belirtir. Kuşeyrî'nin ifâde ettiği bu safhalar standart bir modele benzer ve tasavvuf litaretüründe her zaman ve her yerde rastlanır.

Kuşeyrî'ye göre, Hz. Mûsâ Sînâ'ya (ilâhî) aşkıta kaybolmuş ve (onu görme) arzusuyla kendi benliği ile hiçbir bağı olmaksızın gelmiştir. İşte kendinin kendinde olmadığı bu durumda Allah'ı görme arzusunu dile getirmiştir. İsteği reddedilmiş ancak kendini kontrol edebilecek durumda olmadığı içinde cezalandırılmamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu arzusunu açıkça ifade etmeksizin bu en yüce lûtfu istemiş fakat -Kuşeyrî'ye göre- bu isteği kabul edilmemiştir.

İbn Arabî'nin çağdaşı olan Sûfîlerin önde gelenlerinden Necmü'd-din el-Kübrâ'nın söyledikleri dikkate alınırsa İlâhî Hakikat'ın doğrudan doğruya algılanabileceği, idrâk edilebileceği görülür. Bundan dolayı o, müşâhede'nin basamaklarını tavsîf ederken son basamağın İlâhî Zât'ın müşâhedesini olduğunu belirtir.

Görüldüğü gibi adı geçen yazarlar arasında farklı düşünceler vardır ve "*Rü'yet*" kelimesinin taşıdığı mânâ, tam olarak belirlenebilmiş de değildir. Yukarıda vermeye çalıştığımız açıklamalar, bunu anlatmak için oldukça yetersiz durumdadır. Burada düğümü, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Sînâ'da Allah'ın sesini duymakla mutmain olmayıp, onu görmek istemesi teşkil etmektedir.

İbn Arabî'nin doktrininin asıl noktalarına geçmeden önce *Fütûhât-ı Mekkiye*'nin 367. bölümünde anlattığı Hz. Mûsâ (a.s.) ile altıncı cennette buluşmasını ele almamız yerinde olur. *İbn Arabî*, Hz. Mûsâ ile karşılaşınca "*Allah kendi elçiliği ve kelâm'ı ile seni insanlara seçkin kıldığı halde sen O'nu (Allah'ı) görmek istedin, halbuki Rasûlullah (s.a.v.), hiç kimsenin ölmeden Rabbini göremeyeceğini söylüyor.*" der. Onu dinleyen Hz. Mûsâ "*Doğru*" der, "*Ben O'nu (Allah'ı) görmek istediğimde O bana cevap verdi (bu istediğimi kabul etti).*". *İbn Arabî* tekrar sorar: "*Ölünce mi?*" der. Hz. Mûsâ "*(Evet) Ölünce*" diye cevap verir. Aralarındaki konuşma devam eder. *İbn Arabî* ona sorar: "*Sen âlimler topluluğundansın. İstedığın zaman sence Allah'ı görmek "Rü'yetullah" ne idi?*". Hz. Mûsâ: "*Aklî bir vücûb ile gerekli idi*" diye cevap verir. *İbn Arabî*: "*Başkalarından (ayrılan) husûsiyetin nedir?*" diye tekrar sorar. Hz. Mûsâ'nın buna cevabı: "*Ben Allah'ı görüyordum. Fakat O'nun Allah olduğunu bilmiyordum.*" olur.

Bununla; daha şimdiden *İbn Arabî*'ye göre, belli şartlar altında "*Len terânî*" nin aşılabilir bir engel olmadığı anlaşılır.

Fakat Allah'ın görülmesi ve *İbn Arabî*'ye göre ne anlam ifade ettiği meselesi *İbn Arabî*'nin genel prensiplerinden ayrı düşünülemez. *İbn Arabî* tarafından sıkça söz konusu edilen bir hadîs-i kudsi'ye göre; Allah (c.c) : "***Ben gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim.***" buyurur. Buna göre Allah bilinir, çünkü bilinmeyi istiyor. O, sadece bilinir. Zira bilinmiş olmayı istiyor ve bu bilginin şeklini ve sınırlarını da sadece o tayin ve tesbit eder.

İbn Arabî'nin yazdıklarını yorumlamak isteyenlerin, onun yazdıklarıyla ilgilenenlerin bu noktayı gözden kaçırmamaları gerekir.

Bu konuda Şeyh-i Ekber'in doktrinindeki anahtar kelime, "*Tecellî*" kelimesidir. Bu kelime yukarıda isimleri geçen bütün yazarlar tarafından da kullanılmıştır. Ancak; *İbn Arabî*'nin eserlerinde sürekli olarak göze çarpar. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın bayılıp yere düşmesine sebep olan "*Îlâhî Fiil*" de "*Tecellî*" kelimesi ile anlatılır. Tecellî; ilâhî bir aksiyondur ve insanın Allah'ın doğrudan idrakine ulaşabilmesi bu ilâhî fiil sebebiyledir. *İbn Arabî*'nin "*Tecellî*" doktrini çok karmaşıktır. Biz burada, konu ile ilgili olarak *Fütûhât*'ın sadece bir yerinde görünen bazı noktaları hatırlatacağız. "*Rabbi dağa tecelli edince*" âyet-i kerîmesini yorumlarken *İbn Arabî*;

"Benzer ve zıt olan her şeyde,

Her çeşit ve her türde, tüm bir araya gelme ve tüm dağılmalarda,

Duyuları ve aklı (idâaki) olan her şeyde,

Her vücûd ve şekilde tecellî eden ancak O'dur." der .

Bu cümleler, diğer bir çok Sûfî'nin ifadeye çalıştığı pekçok şeyi dolaylı olarak vurgulamaktadır. Buna göre; bütün tecellîler, insanlar farkında olmasalar da Cenâb-ı Hakk'ın Zâhir isminden hâsıl olmaktadır. Bütün kâinât Cenâb-ı Hakk'ın tecellîlerinin sergilendiği bir tiyatro gibidir ve biz hangi tarafa bakarsak bakalım, onlarla (tecellîlerle) karşılaşırız. Eğer bu dünya devamlı surette değişiyorsa bunun sebebi; yaratıcının aynı formda iki defa zâhir olmaması ve yine iki varlığa aynı formda görünmemesinden (zâhir olmamasından) dir.

İbn Arabî'ye göre Arif-i Kâmil, Allah'ı (c.c) bütün şekil ve suretleriyle algılamak, diğer insanlar onu îtikâdlarındaki şekliyle tasavvur ederler ki, bu sadece zihinlerinde oluşturdukları bir imajdan ibarettir. Bu Arif-i Kâmil, aynı zamanda bir formu diğerinden ayırabilse ve bu formların niçin meydana geldiğini bilse bile onların nasıl meydana geldiğini bilemez. Zira bu, sadece İlâhî Zât'a ait bir sırdır. Bu husûs, *İbn Arabî* üzerinde çalışan şarkiyatçılardan Henri Corbin ve Toshihiko Izutsu tarafından da vurgulanmıştır.

Herşeyden önce bir taraftan formlarına, şekillerine; öbür yandan kökenlerine göre, tecellîler arasında ikili bir ayırım yapmak şarttır. Bunlardan ilki, yani şekillerine göre yapılacak ayırım standarttır.

Bu, sıfatlar ve zatlardan oluşan , ilâhî fiilerin tecellîleri arasında bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Necmü'd-din el-Kübâ gibi sözünü ettiğimiz yazarların eserlerinde buna kolaylıkla rastlanabilir.

İkincisi, geçmişteki tasavvuf büyüklerinin gözünden kaçmayan ama *İbn Arabî*'de çok daha kesin ve net bir şekilde gördüğümüz -hissî veya hayâlî bir şekilde müşâhede olunabilen- "*Tecellî*" dir. Hatta bu, bütün şekil ve sûretleri aşan bir zuhûr da olabilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "*Ben Rabbimi, sûretlerin en güzelinde gördüm.*" dediğinde besbelli ki Alem-i Hayal'deki bir tecellî'yi anlatmaktadır. *İbn Arabî*, İlâhî Zât'a olan rü'yetini tasvir ederken, sayfanın alt kısmına, kenarına kendisine görüldüğü şekli "*Hüviyye*" anlatan birde diyagram ekler. Bu tecellî, aynı zamanda "*Ardu'l-Hakîka*" diye de isimlendirilen "*Berzah*" âlemiyle ilgili bir meseledir.

"Tecellî-i Suverî" veya "Tecellî-i Berzâhî" nin idrâki, eğer dünyevî konumlardaki insanlığın çoğunluğunun körlüğüne kıyasla bir tasvir yapılacak olursa oldukça eksik kalır. Eğer farklı isimler altında, -ki çoğunlukla müşâhede- *İbn Arabî*'nin bizzat kendisi ve diğer evliyâ'nın mânevî tecrübeleri önemli bir alan kapsıyorsa bunun sebebi, şeklî olduğunda, bir noktaya kadar tecellî'nin açıklanabilir olmasındadır.

Dönemin tanınmış Sûfîsi, Ömer es-Sühreverdî'ye (öl: 632/1234) gelince, *İbn Arabî* bir çok defa onun tecellîsinin sadece "*Berzâhî*" olduğunu vurgular. Çünkü aksi takdirde Allah'ı görmenin ve aynı zamanda O'nu duymanın mümkün olduğu fikrini savunmayacağını belirtir.

Bir yerde O, "(Allah) kendisini görmeye izin verdiğinde, size konuşmaz." derken bir başka yerde "Siz konuşduğunda bir şekil, bir sûretteki tecellî meselesi olmadıkça kendisini görmeye izin vermez." der.

Bu ifâdeler, olağanüstü bir tecellî'nin mümkün olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar.

Bu konuda geniş bilgi Abdü'l-Kerîm el-Cîlî'ye (öl: 820/1417) atfedilen, ama muhtemelen ona ait olmayan "*Keşfu'l-Gâyât*" isimli bir kitapla, *İbn Arabî*'den duyduğu şeyleri bir araya getiren, İbn Sevdikîn'in açıklamaları ile süslenmiş, Osman Yahya tarafından derlenen "*Kitâbü't-Tecelliyât*" ta bulunabilir.

Kitâbü't-Tecelliyât'ın 70, 71 ve 72. bölümlerinde sırasıyla, "*Kırmızı Nur*", "*Beyaz Nur*" ve "*Yeşil Nur*" tecellîleriyle *İbn Arabî*'nin bu basamaklardaki buluşmalarından bahsedilir. Bu basamaklarda *İbn Arabî*, önce Hz. Ali, sonra Hz. Ebûbekir, daha sonra Hz. Ömer ile karşılaşmıştır. Biz burada, göz kamaştırıcı, adeta kör edici parlaklığından dolayı, kendisi kavranamayan, anlaşılamayan; ama, kendisi sayesinde kavranılabilir, anlaşılabilir diye açıklanan "*en-Nûr eş-Şa'şâ'ânî*"- "*Işık Saçan Nur*" olarak sembolize edilen "*Aslın sırrı'na*" yani Allah' a en yakın noktadayız.

"*Kırmızı ışık*" (Nur), "*Hayâl-i Mutlak*"ın enginliğinin sonsuzluğundaki Zât'ın Nûru'nun ve sadece "*Rü'yet-i Misâliye*"nin yani hayâlî sûretteki görünümünün bir yansımasıdır.

"*Beyaz ışık*" (Nur), "*Kırmızı*" ve "*Yeşil ışık*" (Nur) tan daha yüksek bir dereceyi temsil eder. Çünkü, *İbn Arabî*'nin Sevdikîn'e anlattığına göre; diğer hepsini ihâta eden, kapsayan tek renk, beyaz renktir. Onun durumu diğer isimleri yanında Allah isminin durumu ve mevkîi; sıfatları arasında "*Zât'ın*" durumu gibidir.

Bütün rü'yetlerde görünenle gören arasında bir münasebetin bulunduğu kabul edilir. İlâhî sonsuzluk ile sınırlı yaratıklar arasında bu münasebetin bulunmadığı âşikârdır ve bundan dolayı da endirekt yollar (meselâ isimlerini teşhir ettiği sûretler) hariç Allah'ı görmenin imkânı kabul edilemez gibi görünür.

Eğer Müşâhede "*Dolunaylı bir gecede ayı görür gibi, Allah'ı görecek*" olan Allah'ın seçkin kullarına bahsedilecek olan "*Peşin bir mükâfât*" değil de, alelâde kişilerce kabul edilebilir tasavvur gibi bir şey ise, bu, O'nun çok mükemmel olmayan önceden bir tasvîridir. Bu da, *İbn Arabî*'nin yaptığı müşâhede tanımına uygun düşer. Zira o, gören açısından ne göreceğini önceden bilmeyi takip eden bir rü'yettir. Bundan dolayı müşâhede gerçekleştiren kişi, daha önceki itikâdına ve idrâkine uygun düşmeyeceğinden dolayı müşâhede reddeder. Rü'yet ise tam tersine Müşâhedeci'nin mahkûm olduğu bu ilk durumun yokluğunu önceden haber verir. O bütün tecellîleri bir tanıma testine tabi tutmaksızın ve daha önceki modele atfetmeksizin algılar.

Bu çok kesin gibi görünen teknik tanımlamalara rağmen, *İbn Arabî*'nin "*Müşâhede*" ile "*Rü'yet*" arasında kurulmuş bulunan farkı göz önüne alma zorunluluğunu hissetmediği ve çoğu zaman birini yada diğerini farklı olmayan şekillerde kullandığı görülür.

İbn Arabî, tecellînin sadece inanç, "*itikâdât*" ya da ihtiyaçlar "*Hâcât*" şekillerinde yada (ilâhî) Zât'ın tecellîsinin yalnızca zihni imajlar veya akıl sahasında algılanabilen kategorilerde "*Ma'kûlât*" vukû bulabileceğini belirtir. Bu ifadelerle O, müşâhedenin hissî boyutlarını gösterir.

Fakat O (*İbn Arabî*) aynı zamanda "*Allah'ın, gelecek hayatı beklemeden, kendisini bu hayatta görmeye izin verdiği kulları vardır.*" der. *İbn Arabî* bu anlamda rü'yeti ifade ederken çoğunlukla "*Şuhûd*" ve "*Müşâhede*" terimlerini kullanır. Bu, onun velîliğinin en yüksek derecesi olarak tanımladığı Mukarrebûn'un durumudur ki *İbn Arabî*'ye göre, onlar dâimî bir müşâhede içindedirler ve lezzeti değişse de onun dışına asla çıkamazlar.

Bu insanlar, Allah ile insanın arasındaki tenasüpsüzlükten dolayı ortaya çıkan engeli nasıl aşabilirler? Kur'ân-ı Kerîm de bunu vurgulayarak "*Gözler onu görmez.*" buyururken mukarrebûn bunu nasıl aşacaklardır? *İbn Arabî* pek çok yerde "*Basar*" ile "*Basîret*" arasını ayırdığı halde onları görmezlikten gelerek, burada Kur'ân-ı Kerîm'in tekil olan "*Basar*"ı değil de onun çoğulu olan "*Absâr*"ı kullandığına dikkat çeker. Yaratılanın tabiatında mevcut olan çokluk, "*Bir*"i kavrayamaz. Bundan dolayı *İbn Arabî* "*Allah'a ulaşan ve O'nu (Allahı) gören Allah'ın bakışdır, sizin değil.*", "*Sadece gören vasıtasıyla görülen de O'dur.*" der.

Allah'ı görmenin paradoksu da işte bu noktadadır. Herşeyi kaybeden ve müşâhedesi herşeyden hür olan O'nun mutlak varlığına erişmiş oluyor. Herşeyini kaybeden "*Müflis*"in geriye O'ndan başka hiçbir şeyi kalmaz. Yani, Yaratılanın bekâsı ile bağdaşan şekli tecellîlere zıd olan bu tecellî, bahşedildiği kişinin "*fenâ*"sına delâlet eder.

Bu yaklaşım tarzı "*Len terânî*" (göremeyeceksin)nin gerçek mânâsını az çok ihtivâ eder. Yani gramer açısından ikinci şahsın, "*İlâhî Ben*" den başka yeri yoktur. Kesin ilâhî gerçek, müşâhedecinin gözünde müşâhede edilemeyecek kadar büyütülmüştür.

En mükemmel bir müşâhedede müşâhede edenin yok edilmesi tuhaf görünebilecek mantıklı bir sonuca sahiptir. Bu "*Müşâhede*" de, daha doğru bir ifadeyle bu "*rü'yet*" de ne zevk vardır, ne de bilgi.

İbn Arabî bu konuda bir çok eserinde açıklamalar yapar. Haz ve bilgi müşâhedenin meyveleridirler. Fakat müşâhededen çıkma haricinde toplanamazlar. Her doğru müşâhedeye karşılık zarûrî olarak bir "*şâhid*" vardır. Aksi halde o müşâhede değil, sadece, "*Nevmetü'l-Kalp*" (Kalbin uyuklaması, kendinden geçmesi) olurdu. Müşâhedenin delili olan ve onu belgeleyen bu "*şâhid*", Müşâhede ile müşâhedecinin kalbinde kalan kalıntılardır, izlerdir. Şuûrunu yeniden kazanarak -Hz. Mûsâ'nın onu bayıltan tecellîden sonraki durumu gibi- birey, tecellînin öldürücü ihtisâmına kayıtsız boyun eğme ile değer biçilmiş bu en yüce bilgiden haz duyar.

"*Hiç kimse ölmeden Rabbini göremez.*" buyuran Peygamberimiz (s.a.v.) aynı zamanda "*Ölmeden önce ölünüz.*" demişlerdir. İşte bu sebeple *İbn Arabî* hadîs-i şerif'den esinlenerek, "*Kitâbü't-Tecelliyât*"ında "*Görmeyi arzulayın ve kendinizden geçmekten korkmayın*" der.

Bu müşâhede ve rü'yet için belirli yerler ve zamanlar var mıdır? *İbn Arabî* buna "*Hayır.*" der. Cenâb-ı Hakk istediği zaman, istediği yerde, istediği zamanda ve istediği şekilde kişiye kendini gösterebilir. Fakat O, kullarına O'na ulaşan yolları bildirdi. Yaratıklara verilen tek şey, Allah'ı Allah'ın gözüyle görmeleri imkânıdır. Bir hadîs-i kudusî'de Cenâb-ı Hakk kendisinden razı olduğu kullarının gözü, kulağı ve lisanı olacağını ifade ederken "*Onun gören gözü*" olurum buyurur. Kul, bu makama nafilelerle ulaşmıştır. Fakat kudusî hadîs-i şerifden anladığımızı göre kul, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine farz kıldığı amellerden daha güzel ve değerli başka bir şeyle Allah'a yaklaşamaz. Farzlar, Rü'yet'e götürücü bütün amellerin üstündedir. Bu sebeple kullar hâl-i hazırda bir ölüyü temsil ederler. Zira, iradelerinin, işlerinde herhangi bir rolü yoktur. Çünkü farzların zamanını ve şeklini tayin eden sadece Allah'tır.

Bu farzların içinde birisi özel önem arz etmektedir ki o da namazdır. *İbn Arabî*'ye göre Namaz, en yüksek ve en güzel tecellîler için tercih edilen yerdir. Bu Tecellîler dâima yenidir ve inananlar için farklı durumlarla uyum içinde belli bir hiyerarşi ile ortaya çıkarlar. Kulun Cenâb-ı Hakk'a en yakın ânı; Namazda, başını secdeye koyduğu andır. Bundan ötürü *İbn Arabî* "*Yükselmen alçalmandır.*" diyerek, cismen en alçak olduğumuz noktada, rûhen en yüksek olduğumuz çizgiyi anlatır. İşte, kullar bedenleriyle toprağa, en yakın oldukları o anda, benliklerinin Sînâ tepelerinde "*Beni göremeyeceksin.*" sesini yeniden duyabilirler.

Burada *İbn Arabî*'nin oldukça dikkat çekici bir iddiasına yer vermemiz gerekiyor. *İbn Arabî*, *Fütûhât*'ın pek çok yerinde rüyasında Allah'ı gördüğünden, O'ndan bilgi, izin veya tâlimât aldığından bahsetmektedir. Aslında bu

ilk defa *İbn Arabî* tarafından ortaya atılmış bir iddiâ değildir. Benzeri iddiâları başkalarında da görmemiz mümkündür. Gazâlî'nin (öl: 505/1111) nakline göre, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hadraveyh ve Ebu Yezîd el-Bestâmî Allah'ı rüyada gördüklerini iddiâ etmişlerdir. Bunlara Seriy el-Sakatî (Sırr-ı Sakati)'yi de ilave etmemiz gerekecektir.

Fütûhât'ın her harfini "*ilâhî bir imlâ*" ve "*rabbânî bir ilkâ*" ile yazdığını ve bu mevzuda kendisine izin verildiğini belirten *İbn Arabî* eserlerinin ilâhî mertebedeki tertemiz ilham olduğunu iddiâ etmektedir. *Fütûhât*'ın pek çok yerinde Allah'ın kendisine rüyada görünmek suretiyle bilgi verdiğini söyleyen *İbn Arabî* bir yerde Cenâb-ı Hakk'ın kendisiyle konuştuğunu bir başka yerde ise O'nun aklî delillerin ve doğru düşüncelerin isbatlı şekilde reddettiği şeyleri kendisine haber verdiğini ileri sürmektedir. Bunu bir şiirinde ifade eden *İbn Arabî* şöyle der:

"Allah bana rüyamda dedi ki,

Fakat bu, benim sözlerim değildi,

Kullarım arasında sana ben seslenirim bir zaman,

Kendi makamımda, sırları sana ben veririm bir zaman,

Ve sen, her iki halde dahi, benim indimde

Oruç ve mükellefiyet kanadı altındasın,

Namazdan zekâta, zekâttan oruca,

Ve haramdan helâle, helâlden harama kadar,

Adeta bir çadırın maksûresi gibisin,

Sen onda da bunda da benden'sin" .

İbn Arabî rüyasında Allah'ı görüp sadece bilgi almakla kalmaz. Aynı zamanda O'ndan kullarına nasihat etmesi emrini de alır. Bunu ifade sadedinde o "*Ben Cenâb-ı Hakk'ı iki defa rüyada gördüm ve bana dediki: 'Kullarıma nasihat et' "*. ve o bunu hayatının gayesi olarak görür. Çünkü ona "*Gafil olma, zira sen Allah'ın kullarına nasihata memursun.*" denilmiştir.

Allah'ı rüyada gördüğünü iddiâ eden *İbn Arabî*, O'nun dünya gözü ile görülemeyeceği fikrine iştirak eder. Bu noktada aynen Ehl-i Sünnet âlimleri gibi düşünür. Rü'yeti "*Basar (bakmak) ile müşhededir, basîret (görmek) ile değil*" diye tarif eden *İbn Arabî*, Allah'ın ancak ahirette görülebileceği kanaatini "*(Allah'ı ahirette) gözler(imiz) ile apaçık göreceğimizden şüphe etmeyiz. O bize görünmüş olacaktır. Fakat duyularımızın talep ettiği şey bakımından mahsûs (maddi) olarak demiyoruz.*" şeklinde belirtir.

Bu konudaki ihtilâfa da işaret eden *İbn Arabî* "*Arkadaşlarımız Rü'yetullah'ın ahirette olması husûsunda ihtilâf ettiler. O'nu gözlerimizle gördüğümüz zaman gördüğümüz şey nedir? Biz bunun tahkîkini bu kitapta (yani Fütûhât'ta) açıkça değil îmâ yoluyla îrâd ettik. Çünkü bu konuda akıllar durur.*" diyerek konuyu aklın kavrayamayacağına, dolayısıyla olduğu gibi inanılmasına işaret eder. Sanki burada Mâturîdî görüşe bir meyil hissedilmektedir.

Aslında bunu söylemek de belki doğru olmayabilir. Zira *İbn Arabî*, kendini hiçbir mezheb'in sınırları içinde kalmak için zorlamaz. O beğendiği her görüşü hangi mezhepten olursa olsun alır ve savunur. Zaten onun içindir ki, onu sadece şu ya da bu mezheptendir diye düşünmek doğru değildir.

Bunun tipik bir örneğini burada görüyoruz. Zira o, bir yerde Mu'tezile'nin görüşünü ele alarak "*Rü'yetullah'ı inkâr etmesinde (ve bu konuda gösterdiği delil hususunda) Mu'tezile isabet etmiştir*" diyerek Mu'tezile'yi haklı bulduğunu ifade ederken bir başka yerde "*O gün yüzler vardır, rablarına bakıp parıldayan*" âyet-i kerîmesi gereğince Allah'ın ahirette görülebileceğini belirtir. Öbür yandan Hz. Aişe Validemiz'in "*O'nu gözler idrak edemez.*" âyet-i kerîmesine dayanarak "*Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Rabbini gördüğünü zannedenler, Allah'a büyük iftira etmiş olurlar*" dediğini nakleder. *İbn Arabî* burada Hz. Aişe'ye de hak verir gibidir.

Buradan da açık bir şekilde anlaşılacağı üzere *İbn Arabî*'nin Allah'ın apaçık gözle görülemeyeceği ve bunun da âhirette olacağı kanaati sanki tam oturmamış, kendisi bu konuda herhangi bir görüşü kabullenmemiş gibi görünmektedir. O; öyle anlaşılıyor ki, tarafsız bir şekilde görüşleri nakletmekte ve yer yer de bazı görüşlerin haklılık payı olduğunu ifâdeden de kaçınmamaktadır.

Yukarıda zikredilenlerden de açık bir şekilde anlaşılacağı üzere nasıl olacağı husûsunda kanaati tam oturmamış bile olsa *İbn Arabî*, prensip olarak Allah'ın görülebileceği kanaatini paylaşmakta, ötesinde rüyada kendisinin Cenâb-ı Hakk'ı gördüğünü iddiâ etmektedir.

Yeri gelmişken burada, Allah'ın rüyada görülüp görülemeyeceği konusuna da temas edelim. Daha önce geçtiği gibi, *İbn Arabî*'nin dışında başkaları da Allah'ı rüyalarında gördüklerini iddiâ etmişlerdir.

Bu konuda *İbn Hacer el-Askalânî*, Tâbir ehlinin Allah'ın rüyada görülebileceğini câiz gördüklerini, Efendimiz'in (s.a.v.) rüyada görülmesi hususunda ise herhangi bir ihtilâfın bulunmadığını kaydeder. Bu konuda, İmam Gazâlî ve Kuşeyrî'nin görüşlerine de yer veren *Askalânî*, *Gazâlî*'nin Allah'ın şekil ve suretten münezzehe olduğu için şekil ve suret halinde görülmesini caiz görmediğini fakat Nur ve benzeri bir his vasıtasıyla Allah'ın görüldüğünün söylenebileceğini bunun da; Allah'ın zâtını görme anlamına gelmeyeceğini ifâde ettiğini kaydeder.

Bazıları bu konuda ihtiyatlı olunması gerektiğini zira, şeytanın Allah-u Teâlâ yerinde görülebileceğini, ama Efendimiz'in (s.a.v.) sûretine giremeyeceğini belirtirken Bağavî Allahu Teâlâ'nın rüyada görülmesinin câiz olduğunu kabul eder. Zira, Muaz (r.a.)'dan rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Allah Rasûlü (s.a.v.) "*Uyukladım ve Rabbimi gördüm.*" buyurmuştur. Fakat bunu te'vîl eden Bağavî, Allah-u Teâlâ'nın görülmesinin adalet, ferah ve sevincin zuhuru olduğunu belirtir. Bunu İmam Ahmed İbn Hanbel, İbn Teymiye ve pek çokları da kabul etmişlerdir.

Sonuç olarak şunu söylememiz mümkündür:

Ayetlerin zâhirini değerlendiren Ehl-i Sünnet, âhirette Allah'ın görülmesinin mümkün olduğunu kabul eder. Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili olarak zikredilen âyetleri akıllarına uygun görmeyen, dolayısıyla bunları te'vîl yoluna giden Mu'tezile ise Allah-u Teâlâ'nın görülmesini kesinlikle reddeder. Çünkü bu durum onlara göre Allah için bir mekân ve yön tahsîsini gerektirir. Bu ise, Allah-u Teâlâ'nın bir cisim olmasını îcâb ettirir.

Ehl-i Sünnet'in nakli, Mu'tezile'nin ise akli esas aldığı ve birbirlerine zıt görüşler ortaya koyduğu bu meselede *İbn Arabî* konunun izahında kalbi ve kalbin fonksiyonlarından ibâret olan müşâhede, mükâşefe ve tecellî gibi

kavramları ön plana çıkarmıştır. Tasavvufun felsefesini yapan *İbn Arabî* sistemini bu meseleye de taşıyarak problemi daha çok "*tecellî*" kavramıyla izaha gayret göstermiştir. Allah-u Teâlâ'nın ahirette görüleceğine kânî olan *İbn Arabî*, diğer görüşlere de yer vererek çok katı olmaktan kaçınmıştır. Nakil, akıl ve kalp üçgeninde görüşlerin karşı karşıya geldiği bu konuda *İbn Arabî* sanki iki görüş ortasında bir yerlerde bulunuyor izlenimini vermektedir.